וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי

סוד האבנים שהתאחדו לאחת והעיר 'בית אל' ו'לוז'

"וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם"

בתחילת פרשת ויצא מתואר שיעקב אבינו יצא מבאר שבע בדרכו אל לבן, ובאמצע הדרך לן במקום[1]:

וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה. וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא.

התורה טורחת לספר לנו שהאופן שהוא שכב לישון היה על ידי "וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם, וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו", ומוכרח שיש לפרט הזה משמעות מיוחדת, שהרי בוודאי התורה אינה מספרת פרטים שאין בהם ענין - איזה צבע היו האבנים, כיצד הלך יעקב בדרך, ומה אכל וכדומה - אלא רק דברים שיש בהם תוכן ומשמעות מהותית.

ואכן, אותן האבנים מופיעות שוב בהמשך - בבוקר הוא משכים ורואה אותם כשהפכו לאבן אחת (רש"י), ושם אותם למצבה ויוצק עליהם שמן, וכל המעשה סובב סביב אותן אבנים.

ויש להבין מה סודם של האבנים, ומדוע הם בעלי משמעות יותר מסתם כרית לשכב עליהם.

"אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ"

לאחר שיעקב אבינו סידר את אבנים מראשותיו, הוא ראה בחלומו "וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה", והקב"ה נצב עליו ואומר לו[2]:

וְהִנֵּה ה' נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי ה' אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק, הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ.

בהסתכלות שטחית נראה, שהקב"ה כביכול 'מציג את עצמו' בתחילת השיחה כמנהג דרך ארץ - 'אני האלקים של אביך ושל אבי אביך'. אבל ודאי שאין זה הפירוש. וכי יעקב אבינו צריך שיציגו לפניו מיהו אלקי אביו? ומה בא הקב"ה לחדש לו בתיבות אלו?

ברור הדבר שגם האמירה "אֲנִי הוי"ה" היתה בעלת משמעות גדולה מאוד, ועלינו להבין מה טמון בזה.

'בית אלקים' ו'בית אל'

כשהקיץ יעקב משנתו, אמר[3]:

וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם.

ואחר כך נאמר[4]:

וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם הָעִיר לָרִאשֹׁנָה.

נשים לב לשינוי הלשון. בתחילה אומר יעקב "הַמָּקוֹם הַזֶּה", ואילו כשהוא קורא שם הוא אומר "הַמָּקוֹם הַהוּא" - כמדבר על מקום אחר, רחוק.

ואכן, הרמב"ן[5] מביא את דברי רבי יהודה ברבי סימון במדרש, **שהמקום שבו לן יעקב היה הר המוריה**, ושם עמדו רגלי הסולם שראה בחלומו, ואילו **ראש הסולם היה מגיע עד כנגד בית אל:**

הסולם הזה עומד בבית המקדש ושיפועו מגיע עד בית אל... ואמר כי זה המקום בית אלהים, ושיפוע הסולם שער השמים.

כלומר, על המקום שבו הוא נמצא אומר יעקב "אֵין זֶה כִּי אִם **בֵּית אֱלֹהִים**" - הוא הר המוריה, מקום בית המקדש. ואילו על בית אל נאמר "הַמָּקוֹם **הַהוּא**" - מקום רחוק, שראה אותו בחלומו בראש הסולם, והוא "**שַׁעַר הַשָּׁמָיִם**".

ויש להבין, מדוע יעקב קורא שם למקום שבכלל אינו נמצא בו? אם הוא עומד בהר המוריה, מה לו לקרוא בשם למקום הרחוק שבראש הסולם?

ועוד יש להבין את ההבדל בין השמות. מדוע למקום שבו הוא עומד - מקום בית המקדש, הוא קורא 'בית **אלקים**' - בלשון רבים. ואילו את שער השמים הוא מכנה 'בית **אל**' - בלשון יחיד. מה פשר ההבדל?

"וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ"

בין שני הפסוקים הללו - בין 'המקום הזה' שהוא 'בית אלקים' לבין קריאת השם 'בית אל' - מספרת התורה מה עשה יעקב בבוקר[6]:

וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ.

מדייקים חז"ל שבתחילה נאמר שלקח "מֵ**אַבְנֵי** הַמָּקוֹם" - בלשון רבים, ואילו בבוקר נאמר שלקח "אֶת **הָאֶבֶן**" - בלשון יחיד. ולומדים מזה חז"ל שבתחילה היו אבנים נפרדות, אך בלילה הם התאחדו לאבן אחת. ויש להבין מה הרעיון של תופעה מחודשת זו.

ועוד יש להבין, מה הענין במעשה הזה של **יציקת השמן** על האבן?

ובפרט שמבואר בפרקי דרבי אליעזר[7] ש"ירד לו שמן מן השמים ויצק עליה". ואם השמן ירד בעבורו מן השמים, ודאי שיש ליציקה הזו משמעות גדולה. ויש לברר מה פעל יעקב בכך שיצק את השמן על האבן?

"וְאוּלָם לוּז שֵׁם הָעִיר לָרִאשֹׁנָה"

והנה, כפי שניכר ברור, הנושא של הפסוקים הוא ה'אבן' - יעקב לוקח אותה בלילה, עושה אותה מצבה בבוקר, ונודר עליה שתהיה בית אלקים.

אך באמצע התהליך הזה נכנס פסוק שנראה כמאמר מוסגר שלא קשור לעצם המהלך של קידוש האבן הזאת: יעקב קורא למקום 'בית אל', "וְאוּלָם לוּז שֵׁם הָעִיר לָרִאשֹׁנָה".

1. בראשית כח, י-יא.
2. בראשית כח, יג.
3. בראשית כח, יז.
4. שם, יט.
5. רמב"ן בראשית כח, יז.
6. בראשית כח, יח.
7. פרקי דרבי אליעזר פרק לה.

ולכאורה מן הראוי היה שקריאת השם תיכתב מיד אחרי "וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם", שהרי שם הכיר יעקב את המקום של גמר שיפועו של הסולם. מדוע הפסיקה התורה ביניהם בסיפור הקמת המצבה, והכניסה את קריאת השם 'בית אל' באמצע הסיפור על מה שנעשה באבן?

יש כאן לכאורה חוסר סדר זועק.

גם ההוספה "וְאוּלָם לוּז שֵׁם הָעִיר לָרִאשֹׁנָה" צריכה ביאור רב, מה נפקא מינה בידיעה זו, ומה בא ללמדנו מה שהיה בעבר.

העולה מכל זה שלשונות הפסוקים כאן זועקים שהנושא של קריאת השמות 'שער השמים' 'בית אל' ו'לוז', הוא חלק מרכזי בעצם הסוד של **האבן**.

"וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי"

בסיום הענין יעקב נודר נדר[8]:

וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ.

ויש להבין, מה החידוש בבקשה זו? שה' ישמור עליו בדרך ויתן לו לחם לאכול ובגד ללבוש - הרי זו הנהגה רגילה, שהקב"ה דואג לכל אדם - "הוּא נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ".

וממשיך יעקב אבינו ואומר[9]:

וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי וְהָיָה ה' לִי לֵאלֹהִים.

ומקשה הרמ"ד וואלי, מדוע אמר "אֶל בֵּית **אָבִי**", מה ענין בית אביו, והלא הוא היה נשוי עם בית משלו, ומתאים לכאורה שיאמר "אל ביתי"?

ובסוף הפסוק אומר יעקב "וְהָיָה ה' לִי לֵאלֹהִים". ומבואר ברש"י[10] שאין זה קיום הנדר, אלא תיבות אלו הם חלק מן התנאי, ממה שיעקב מבקש ומצפה מן הקב"ה: "שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף, שלא ימצא פסול בזרעי". ורק מהמילים "וְהָאֶבֶן הַזֹּאת" ואילך מתחיל התחייבות הנדר של יעקב - "אם תעשה לי את אלה, אף אני אעשה זאת".

אבל הרמ"ד וואלי מפרש ש"וְהָיָה ה' לִי לֵאלֹהִים" הוא חלק ממה שיעקב נודר ומבטיח בתמורה, כלומר, שאם יקיים הקב"ה את בקשותיו, יהיה ה' לו לאלקים, ואם לא - לא יהיה. והדבר תמוה ביותר. ולפיכך הוא מקשה:

ומהו זה שתלה אמונתו בהצלחתו, בענין אמרו "והיה ה' לי לאלקים", כאילו אמר חס ושלום ואם לאו - לאו. **ואין זה מדרכן של הצדיקים, שצריכין לעמוד באמונתם בין בטיבו בין בעקו** [-בקושי].

"עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ"

ולבסוף אומר יעקב[11]:

וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי **עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ**.

ויש להבין, מה הקשר של נתינת המעשר לכל הענין שהיה כאן. ובפרט שזה כתוב בפסוק כהמשך אחד לעשיית האבן ל'בית אלקים', ועל פניו אין כל קשר ביניהם. מהיכן לפתע נכנס לכאן ענין נתינת המעשר?!

הרי לפנינו שאלות על כל פסוק ופסוק בפרשה זו. וכדי להבין את הענין כולו, עלינו להבין את סוד האבנים, וקריאת השמות 'בית אלקים' 'בית אל' ו'לוז', ובזאת נזכה בס"ד להבין את כל הסוגיא.

*

8. בראשית כח, כ.
9. בראשית כח, כא.
10. רש"י שם.
11. בראשית כח, כב.

"אם מתאחות הן – אני מעמיד י"ב שבטים"

כפי שדויק לעיל, יש שינוי בלשון הפסוק בענין האבנים - בלילה נאמר שיעקב לקח "מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם", בלשון רבים, ובבוקר נאמר שלקח "אֶת הָאֶבֶן", בלשון יחיד.

וידועים דברי רש"י:

התחילו מריבות זו עם זו, זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו, וזאת אומרת עלי יניח, **מיד עשאן הקדוש ברוך הוא אבן אחת**, וזהו שנאמר "ויקח את האבן אשר שם מראשותיו".

אולם במדרש מצינו יותר מזה[12]:

רבי יהודה אמר: **שנים עשרה אבנים נטל**. כך גזר הקדוש ברוך הוא שהוא מעמיד שנים עשר שבטים. אמר (יעקב אבינו): אברהם לא העמידן, יצחק לא העמידן, **אני אם מתאחות הן שנים עשר אבנים זו לזו, יודע אני שאני מעמיד שנים עשר שבטים. כיון שנתאחו שנים עשר אבנים זו לזו, ידע שהוא מעמיד שנים עשר שבטים.**

כלומר, יעקב אבינו מלכתחילה נטל י"ב אבנים, ועשה סימן: אם בבוקר יתאחדו כולן לאבן אחת, יודע אני שאני מעמיד י"ב שבטים.

ומקשה בעל היפה תואר, שלכאורה הסימן היה צריך להיות הפוך - לקחת אבן אחת ולצפות שהיא תתחלק לי"ב אבנים:

ולא לקח אבן אחת לראות אם תתחלקנה לי"ב אבנים, אשר בזה היה הסימן יותר מבורר כי י"ב שבטים יקומו ממנו.

כי אם אבן אחת היתה מתפצלת לשתים עשרה - יש כאן ראיה שממנו יצאו שנים עשר שבטים. ואילו יעקב אבינו לקח שתים עשרה אבנים נפרדות, ואמר: **אם יתאחדו** - זו ראיה שאעמיד שנים עשר שבטים. מה פשר הדבר?

ומיישב היפה תואר על פי דברי פרקי דרבי אליעזר[13]:

ונעשו כלן אבן אחת, **להודיעו שכלן עתידים להיות גוי אחד בארץ**.

רואים מכאן, שהסוגיא של "**מעמיד** שנים עשר שבטים" איננה ריבוי ילדים בעלמא, אלא דוקא שתים עשרה שכולם **מאוחדים** תחת רעיון אחד, וזה הכוונה 'להעמיד' שבטים - כלומר, להעמיד אותם כעם אחד.

"כשם שאין בלבך אלא אחד"

וכיוצא בזה מצינו בסוף ימיו של יעקב אבינו[14]:

"וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו וַיֹּאמֶר הֵאָסְפוּ וְאַגִּידָה לָכֶם"[15]. ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין, ונסתלקה ממנו שכינה. אמר: **שמא חס ושלום יש במטתי פסול, כאברהם שיצא ממנו ישמעאל, ואבי יצחק שיצא ממנו עשו?**

אמרו לו בניו: "שְׁמַע יִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד". אמרו: **כשם שאין בלבך אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד**. באותה שעה פתח יעקב אבינו ואמר: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".

מה שיעקב ביקש לגלות את הקץ לא היה בתורת 'סיפור' ו'הגדת עתידות', אלא יעקב רצה לפרש לבניו את נקודת התכלית של הבריאה - מתי תבוא הבריאה אל תכליתה. וכשנסתלקה ממנו השכינה, חשש שמא יש פסול בזרעו.

ותשובת הבנים היתה "ה' אֶחָד" - כי זו היתה נקודת המבחן של העמדת שנים עשר השבטים: האם כולם מאוחדים סביב "ה' אֶחָד".

12. בראשית רבה סח, יא.
13. פרקי דרבי אליעזר פרק לה, הובא ברמב"ן בראשית כח, יז.
14. פסחים נו ע"א.
15. בראשית מט, א.

נמצא שיעקב ידע שיצאו ממנו שנים עשר שבטים, אבל הוא רצה לדעת שכולם יהיו מאוחדים סביב ה"אחד", ורק בזה ייחשב שהוא "העמיד" שנים עשר שבטים, מה שלא היה אצל אברהם ויצחק.

סוד האבן בסוד יו"ד

ומדוע נבחר עבור הסימן דוקא מבחן אבנים?

בספר 'שערי אורה'[16] מבואר ש'אבן' היא כינוי לספירת המלכות:

> ולפעמים נקרא שם אדנ"י בכינוי אבן, **לפי שהוא היסוד לכל הבניינים אשר בעולם**, וכל הנמצאים שבעולם הם עליה סמוכים ואליה צריכין.

ובספר 'פרדס רימונים'[17] מוסיף הרמ"ק עוד עומק במהותה של ה'אבן':

> **אבן לעולם הוא בסוד יו"ד**, ורובה במלכות במציאות היו"ד שבה... וכן המלכות היא יסוד ואבן שכל הבנין העליון עליה. ועליה נאמר "עַל אֶבֶן אַחַת שִׁבְעָה עֵינָיִם"[18].

ונבאר:

האבן היא מיסוד העפר. והעפר הוא הדבר המפורט ביותר שיש - ההתפרטות הגדולה ביותר שבעולם, גרגרים על גבי גרגרים. ובכל זאת, האבן מאחדת את כל העפר להיות גוש אחד קשה מאד, סלע יצוק. עד כדי כך שאפשר לבנות עליה את הבנין כולו, והיא היסוד של הכל.

מה הופך את האבן להיות כל כך חזקה?

זה מה שמלמדנו הרמ"ק: "**אבן לעולם הוא בסוד יו"ד**". היו"ד היא תמיד הנקודה הפנימית והשורשית ביותר, הנקודה שמחברת את הכל אליה ועל ידה הם נהפכים להיות אחד. וזו הדרך שהעפר נעשה אבן, כאשר יש בו נקודה שורשית אחת שמאחדת את כל הגרגרים אליה.

כמו חלל של חדר המורכב מארבע קירות, גג ורצפה, הרי יש כאן ששה עצמים נפרדים, אך לשם מטרת הווית החדר הם מתחברים להיות אחד.

וזה היה תפקידו של יעקב אבינו: לא רק להוליד ילדים רבים, אלא, כמבואר במדרש, "להעמיד שנים עשר שבטים" שמאוחדים כולם סביב "ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד". וזה היה הנושא של לקיחת ה'אבן'.

שלש מדרגות בגילוי האלוקי

וכדי להבין מהו ה'אחד' הזה, נחדד את הדברים יותר.

בגילוי ה' בעולם יש שלש מדרגות -

המדרגה הבסיסית היא ההכרה שיש כח שמנהיג את הבריאה. וזה שם **אלקים** - כנגד כלל הכוחות שבבריאה.

באמירת השם "אלוקים" אנו מכוונים שהוא **בעל הכוחות כולם**, לעומת אומות העולם מאמינים בשם "אלוקים", אולם אצלם אין זה מתחבר לישות אחת המנהלת הכל - ולכן אצלם זה "אלוהים **אחרים**".

מדרגה גבוהה יותר היא ההשגה של שם **הוי"ה**. כלומר, שהקב"ה מהוה את העולם **לפי תכנית של 'היה הוה ויהיה'**, והכל צועד והולך לעבר **תכלית**.

כשאנו אומרים 'הוי"ה הוא האלקים', פירוש הדבר שאנו מכירים שכל הכוחות הנפרדים שאנו רואים פועלים בבריאה, כולם יונקים משורש אחד וכולם מחוברים לתכלית אחת של גילוי שם הוי"ה.

ובזה מתבאר מה שאמר הקב"ה ליעקב אבינו בתחילת הנבואה שבחלום: "**אֲנִי הוי"ה** אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ". לא היה זה ענין של מנהג דרך ארץ בעלמא, אלא כמו שמצינו בתחילת פרשת וארא שהקב"ה אומר למשה "אֲנִי הוי"ה"[19] ופירוש הדבר הוא - אני רוצה שתכיר מעתה הנהגה חדשה וגילוי חדש של שם הוי"ה. כך גם כאן, הקב"ה מגלה ליעקב גילוי חדש של שם הוי"ה, המתגלה ב'מלכות'[20].

ומבאר הרמ"ד וואלי זי"ע שדבר הגילוי החדש הזה מתאים מאוד לתפקידו של יעקב אבינו בעולם, שכידוע שהוא מרכבה למידת התפארת, שהיא הלב של כל הספירות שאמורות להתגלות במלכות. וכדי שיעקב יוכל לתקן את הדבר הזה, צריך שיכיר את הגילוי של שם הוי"ה באופן מלא - שהוא השם שכנגד מידת התפארת.

אבל גם שֵׁם הוי"ה איננו סוף הגילוי. יש בחינה עליונה יותר - לדעת שכל מה שנעשה בבריאה יש לו מקור עליון יותר במידת הכתר - שורש הרצון להתגלות, וזה כנגד **שם אהי"ה**. וזה טמון בתוכן המילה "אהי"ה", כלומר רצוני להתגלות ולהיות.

ההכרה בגילוי הזה מלמדת שכל הפרטים שבבריאה וכלל האירועים המתרחשים בה מיועדים עבור מטרה תכליתית אחת - לגילוי רצונו יתברך בעולם.

זה הופך את כל המציאות להיות **אחד**. כלומר, אין כאן הרבה רעיונות נפרדים המנהלים את הבריאה, ואין כאן באמת מציאות של דברים טובים ודברים רעים, אלא כל מה שנעשה, הכל הוא ענין 'אחד' מאוחד - להוציא את הרצון האלוקי לפועל.

וזה מה שנאמר בפסוק[21]:

> "יוֹצֵר אוֹר **וּבוֹרֵא** חֹשֶׁךְ, עֹשֶׂה שָׁלוֹם **וּבוֹרֵא** רָע, אֲנִי הוי"ה עֹשֶׂה כָּל אֵלֶּה".

וכנגד זה אנו אומרים בתפילה בברכת 'יוצר אור':

> "יוֹצֵר אוֹר **וּבוֹרֵא** חֹשֶׁךְ עוֹשֶׂה שָׁלוֹם **וּבוֹרֵא** אֶת הַכֹּל"

כי ההבנה שכל מציאות הבריאה נועדה לתכלית אחת מבארת שאפילו מה שנראה כחושך והעדר ורע, הוא באמת עוד כלי להביא את העולם לתכליתו, ולגלות בסופו של דבר את רצונו יתברך - וזהו סוד היחוד.

דומה הדבר לאומן ששובר חלק מהכלי כדי שיהיה מושלם, לא תמיד הצופה מן הצד רואה את כל התמונה, והוא חושב בטעות שהאומן הורס את הכלי, אבל רק אחרי שישלים את מלאכתו הוא יבין שכל פעולותיו היו לתכלית אחת טובה ומושלמת.

שלימות עבודתו של יעקב אבינו היתה בשני שלבים: תחילה - להכיר את הגילוי של שם הוי"ה ולדעת ש"הוי"ה הוּא הָאֱלֹהִים"[22], שיהיה בירור מלא שכל מה שקורה למטה מקורו בהנהגת שם הוי"ה. ובשלב הבא - להבין שהוי"ה הוא אחד.

זהו התוכן של מה שאנו אומרים פעמיים ביום בקבלת עול מלכות שמים:

> שְׁמַע יִשְׂרָאֵל הוי"ה אֱלוֹקֵינוּ, הוי"ה אֶחָד.

השלב הראשון נתגלה לו בתחילת החלום, כשאמר לו הקב"ה "אֲנִי הוי"ה", והשלב השני - בבוקר, כשראה ששתים עשרה האבנים התאחדו לאבן אחת.

*

16. השער הראשון.
17. פרדס רימונים שער כג פרק א, ערך אבן.
18. זכריה ג, ט.
19. שמות ו, ב.
20. "אני" זה ביטוי לגילוי שבמידת מלכות.
21. ישעיהו מה, ז.
22. דברים ד, לה.

ברכת המינים – כנגד 'אל', 'אחד' ו'חוליה קטנה'

את עומק משמעות הכוונה ב'אחד' נוכל להבין היטב מתוך ברכה אחת מברכות התפילה. ובה נמצא גם את המפתח לשמות 'בית אל' ו'לוז' שבפרשתנו.

הגמרא[23] אומרת ששמונה עשרה ברכות התפילה הן כנגד שמונה עשרה אזכרות שאמר דוד ב"הָבוּ לַה' בְּנֵי אֵלִים", וכן כנגד שמונה עשרה אזכרות שבקריאת שמע, וכן כנגד שמונה עשרה חוליות שבשדרה.

שואלת הגמרא: והרי בהמשך הוסיפו חכמים את ברכת המינים - 'ולמלשינים', ואין זה מסתדר עם הרמזים הנזכרים שמקבילים רק לי"ח ברכות.

מתרצת הגמרא:

כנגד "אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים".
כנגד "**אחד**" שבקריאת שמע.
כנגד **חוליא קטנה שבשדרה**.

ויש להבין: מדוע ברכת המינים רמוזה דוקא בשם 'אל' ובמילה 'אחד', ולא בשם הוי"ה כשאר הברכות? ומדוע היא דוקא כנגד 'החוליה הקטנה' ולא כנגד חוליה רגילה? ועוד, מדוע תיקנו ברכה זו רק ביבנה, אחרי החורבן, ולא יחד עם כל הברכות?

ביאור הענין -

התקופה שבה תיקנו את ברכת המינים היא תחילת 'שני אלפים ימות המשיח'. זו התקופה שבה התורה באה לידי ההתפרטות הגדולה ביותר שלה, בתורה שבעל פה. וכדי לגלות את התורה שבעל פה היה צריך שיהיה חורבן וחושך גדול, שרק מתוכו יעלה האור הגדול בפרוטרוט[24].

משול הדבר לחדר חשוך לגמרי, והאדם מזהה את החפצים שבחדר על ידי חוש המישוש. על ידי החוויה החושית הזאת הוא חווה כל חפץ וחפץ באופן חזק ומפורט - במידה מסוימת אף יותר מאם האור היה נדלק בחלל החדר, שבו הוא רק היה צופה בעצמים הנמצאים שם.

ההנהגה של חורבן הבית השני ושל כל הגלות שבאה בעקבותיו במבט אמיתי היה ברכה, כי רק על ידה התפתח הגילוי של התורה שבעל פה. אלא שהיא פעלה מתוך תהליך נורא של הסתר פנים.

אמנם המינים והאפיקורסים אשר ראו את החורבן וההסתר פנים טענו לעם ישראל שהקב"ה גירש את ישראל, ואינו אוהב אותם עוד, וכפי שהגמרא[25] מספרת על טרנוסרופוס הרשע ששאל את רבי עקיבא:

אמר לו: אתם קרוים בנים וקרוין עבדים, בזמן שאתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין בנים, ובזמן שאין אתם עושין רצונו של מקום אתם קרוין עבדים, ועכשיו אין אתם עושים רצונו של מקום.

רבי עקיבא ענה לו שבכל מצב הקב"ה דואג לנו, גם כשאיננו עושים רצונו כראוי, עיי"ש[26].

כדי להבין את עומק התשובה, יש להבחין בין שתי הנהגות שהזכרנו קודם - יש גילוי שנקרא שם **הוי"ה**. זהו גילוי לפי מעשיהם של ישראל: "אִם בְּחֻקֹּתַי תֵּלֵכוּ... וְנָתַתִּי שָׁלוֹם בָּאָרֶץ"[27], ואם לא - לא. זו מערכת שבה הקב"ה מתגלה בעולם בדרך של משפט: כשעושים רצונו יש גילוי ושפע, וכשעוברים על רצונו יש הסתר.

אבל יש גילוי שנקרא שם **אהי"ה**, והוא הנהגה שנקראת פרצוף **אבא**[28]. זהו גילוי שמעל המשפט, מעל המערכת הרגילה, וענינו היא - להוביל את מימוש רצונו יתברך בבריאה בכל מצב, ובהנהגה הזו, לפעמים אופן הגילוי הוא בניסים גלויים שלא כדרך הטבע, ולפעמים הוא דוקא דרך הסתר פנים.

נמצא שאדם המסתכל על מציאות החושך והחורבן בשטחיות הרי הוא רואה הסתר פנים. אבל באמת, בעומק, גם מה שנראה רע נועד לסובב דבר טוב, אף שלא תמיד אנו מבינים זאת בהשגתנו.

כאמור, הקב"ה בעצמו "בּוֹרֵא רָע"[29] כדי להוביל לטוב, כי רק דרך הרע הזה יגיע הטוב. וזה אינו רע בעצם, אלא רק גילוי של רע כביכול, והכל הוא מכבשי דרחמנא כדי להוביל את הבריאה לתכליתה.

וזו הבחינה של "**אחד**", סוד היחוד שהרמח"ל מרחיב בו בספר 'דעת תבונות' - שהכל מוביל לתכלית אחת.

נשים לב שהמילה 'אחד' היא בגימטריה שלש עשרה. כי שתים עשרה הן מורות על שנים עשר הקצוות של החלל, והשלש עשרה היא הנקודה המרכזית שמאחדת את כל ההתפרטות להיות סביב התכלית האחת.

כפי שהובא לעיל במשל חלל החדר, והנקודה המרכזית היא המרכזת את כל פרטי הקצוות להיות 'חדר'.

וזה מה שראה יעקב באבנים: שתים עשרה אבנים, כנגד שנים עשר השבטים, שהתאחדו לאבן האחת, השלש עשרה, ה'אחד'.

כך גם בתפילת שמונה עשרה, כל ברכה היא כנגד הנהגה אחרת מתוך שם הוי"ה. אבל ברכת 'ולמלשינים' היא כנגד מידת ה'כתר', שהיא הרצון העליון שמוביל את כלל הגילויים. הנהגת הכתר נקראת 'אין', כיון שאין לנו השגה בה.

זו האמונה שחז"ל בקשו לחזק בישראל אחר עליית כוחם של המינים, שידעו וישכילו שגם כאשר נראה כלפי חוץ שיש הסתר פנים - באמת הקב"ה מוביל את הבריאה לתיקונה כפי רצונו - שהוא מידת "כתר", ולא כמו שטענו המינים שההסתר פנים הוא מחמת עזיבת הקב"ה את עמו ישראל ח"ו.

וזה הטעם שברכת המינים כנגד שם '**אל**'. השם 'אל' הוא שם של מידת החסד. בשונה משם אלקים, שהוא השפעות מדודות, 'אל' הוא השפעה של **חסד עצום בלי גבול** - מקור ההשפעות כולן, בלי גבורות. וזה מעין עניינה של מידת הכתר.

ולכן מובן ששמואל **הקטן** הוא שתיקן את הברכה, שהיה מחובר לעולם העליון שלמעלה מן ההתפרטות ואכמ"ל[30].

עצם הלוז – השורש שממנו מתחדש הכל

וברכת המינים היא גם כנגד "חוליא **קטנה** שבשדרה" - והיא הנקראת 'לוז'[31], כשמה של העיר בית אל "לָרִאשֹׁנָה".

והדבר יתבאר על פי מה שכתב רבינו בחיי בפרשתינו[32]:

מה היה הצורך להודיענו שנקרא לוז מתחילה, ומה תועלת המגעת אלינו מזה?

ויתכן לומר כי בא הכתוב לרמוז לנו בשם הזה כי **מזה התחיל העולם להשתכלל ולהתחדש, והנה הוא ראשית הבריאה והחידוש.**

ועל כן גלה לנו כי שם העיר לראשונה לוז, **מלשון לוז השדרה באדם, שממנו עתיד להתנער ולהתחדש ולהברא לתחיית המתים.**

---

23. ברכות כח ע"ב.
24. כנאמר בישעיה ט, א - "הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר גָּדוֹל".
25. בבא בתרא י ע"א.
26. עיין במהרש"א ובבן יהוידע שם.
27. ויקרא כו, ג-ו.
28. מקביל לספירת "חכמה".
29. ישעיה מה, ז.
30. והארכנו בזה בספר 'להבין בתפילה' במאמר על ברכת ולמלשינים.
31. ראה בראשית רבה כח, ג.
32. רבינו בחיי בראשית כח, יט.

במילים אחרות, עצם הלוז - החוליה הקטנה שבשדרה, איננה אחת מתוך כלל החוליות, אלא היא השורש של כולן, שממנה כולן מתחדשות. היא אינה מושפעת כמו כולן, אלא היא מקור ההשפעה.

והיא מידה שאינה גלויה, כמו הכתר שהוא נמצא מעל לקומת האדם, ומחמת העלמותה מיכולת ההשגה של האדם היא נקראת "עצם קטנה", ולכן מי שתיקנה היה "שמואל הקטן" דוקא[33].

ולכן מצינו שבעיר לוז "מלאך המות אין לו רשות לעבור בה"[34]. כי הלוז הוא נקודת השורש והמקור של כל ההשפעה, והקליפה והרע יכולים רק לחסום את צינורות השפע - אבל אינם יכולים להמית את נקודת העצם של מקור ההשפעה.

וכך כל הברכות שבשמונה עשרה הם כנגד כלל המידות המגולות והם תלויות במקור ההשפעה, ואילו ברכת 'ולמלשינים', שהיא ב'כתר', היא שורש כל ההשפעות הנקרא בקריאת שמע **"אחד"**.

*

שער השמים – 'בית אל'

ומעתה נחזור אל הפסוקים לפי סדרם, ונראה כיצד הכל מתחבר כמין חומר.

יעקב אבינו חולם על "סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה"[35].

משמעות הדבר היא, **שכל השפע שאתה רואה למטה - יש לו מקור עליון.**

והקב"ה מגלה לו **"אֲנִי הוי"ה"**. כפי שנתבאר, רצונו יתברך שיעקב אבינו יכיר לא רק את הבחינה של 'יש אלוקים', אלא את הבחינה של מקור ההשפעה, שהוא שם הוי"ה.

המקדש שבארץ נקרא "בֵּית אֱלֹהִים" - המלכות, שמקבלת מכל הכוחות כולם, זה המקום שמגלה שכל הכוחות הנפרדים באמת מאוחדים ויונקים משם הוי"ה המתגלה שם.

ויש בחינה עליונה יותר, שהיא מקור השפע ביחס ל"בית אלוקים". היא נקראת "שַׁעַר הַשָּׁמָיִם", וזה "בֵּית אֵל".

בזוהר הקדוש[36] מבואר ששער השמים הוא מידת היסוד:

וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם - דָּא תַּרְעָא דְּגוּפָא וַדַּאי, תַּרְעָא אִיהוּ לְאַרְקָא בִּרְכָאן לְתַתָּא, אֶחָיד לְעֵילָּא וְאָחִיד לְתַתָּא.

["וזה שער השמים" - זהו ודאי השער של הגוף, שער הוא להריק ברכות למטה, אחוז למעלה ואחוז למטה].

ומעתה יתבאר מה שדקדקנו על ההבדל בין השמות:

'בית אלקים' - בלשון רבים, הוא המלכות שמקבלת מכל המידות, ולכן היא נקראת בלשון רבים.

ו'בית אל' - בלשון יחיד, הוא היסוד שהוא 'בית' לקבל מהמקור והשורש העליון שהוא מידת 'אל' שבחכמה ובחסד [ולכן שמו של היסוד הוא 'אל חי שדי' - 'אל' כנגד החסד, 'חי' כנגד החכמה, ו'שדי' כנגד היסוד עצמו].

הגילוי במה שהאבנים התאחדו

ובבוקר, כשיעקב אבינו ראה שי"ב האבנים התאחדו לאבן אחת, פירוש הדבר שהקב"ה לא רק גילה לו "אֲנִי הוי"ה" - שהגילוי במלכות הוא כלל המידות של שם הוי"ה, אלא גילה לו בחינה עליונה עוד יותר - שהוא סוד היחוד. הבחינה השורשית העליונה שמחברת את כל שנים עשר צירופי שם הוי"ה לבחינה אחת. זו הנקודה השלש עשרה, שמאחדת את הכל סביב תכלית אחת של מימוש רצון ה' בעולם.

ואז "וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ". שמן זית הוא כנגד מידת החכמה[37], שהוא מקור ההשפעות בעולם בפועל[38]. כלומר, ביציקת השמן עשה יעקב אתערותא דלתתא, לחבר בפועל את כל הפירוט של שבטי י-ה אל שורש ההשפעה העליון - לגלות את האחד שמאחד את כל צירופי הוי"ה.

ומיד הוא הוסיף והגדיר את "שער השמים", וגילה שהשורש שלו הוא 'לוז' - המקור העליון עוד יותר, שורש הבריאה, הנקודה השורשית שכנגד היו"ד. ולכן היא חוליה קטנה, כצורת האות י', שהיא נקודה ראשונית.

ובזה מובן היטב מדוע הפסוק "וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם הָעִיר לָרִאשֹׁנָה" נכתב דוקא אחרי הקמת המצבה ויציקת השמן. אין זה מאמר מוסגר, אלא זה ההסבר לכל התהליך שנעשה כאן. האבנים שהתאחדו לאחת, השמן שמחבר אותן אל החכמה, והשם 'בית אל', ושורשו 'לוז'. כי תמיד השגת ה'אחד' היא השגה של מה שמעל המקום שבו האדם עומד.

*

הנדר – חיבור למקור העליון

ומיד אחר כך "וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר". וכידוע הנדר הוא חיבור למקור העליון שמעל המציאות. ולכן אחרי שהשיג יעקב את ה'אחד', הוא נודר נדר.

ובתחילה הוא מבקש "לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ". ותמהנו על כך, הרי לכל אדם בעולם יש את זה, ומה הבקשה המיוחדת כאן.

ויש לומר שלפני ההליכה לבית לבן, ביקש יעקב שיזכה להיות מחובר תמיד למקור ההשפעה, ולא יחשוב שלבן הוא המפרנס אותו, אלא שירגיש שהקב"ה הוא הנותן לו לחם לאכול ובגד ללבוש, ולא יהיה מנותק מהקב"ה כלל.

"וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם" על ידי החיבור ל"בֵּית אָבִי"

אך העיקר נמצא במה שהוסיף יעקב וביקש:

"וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי".

ומפרש רש"י[39]:

בשלום - **שלם מן החטא**, שלא אלמד מדרכי לבן.

ויש להתבונן: מה הסכנה המיוחדת שהיתה בבית לבן יותר מכל מקום אחר, עד כדי כך שצריך בקשה מיוחדת שלא ילמד ממנו לחטוא.

ביאור הדבר: הטומאה של לבן היתה חמורה ונוראה ביותר. כי בעל עבירה רגיל שחוטא מחמת תאוותו או מחמת שטועה וכופר, עדיין יש לו סיכוי לתקן - כאשר יתוודע למציאות ה' והנהגתו והשגחתו התמידית וכיוצ"ב. אולם לבן היה "יודע את רבונו ומתכוון למרוד בו", כפי שבהמשך הוא

---

33. כפי שמבואר בספר הקדוש "תומר דבורה" בריש הפרק השני.
34. סוטה מו ע"ב.
35. בראשית כח, יב.
36. זוהר ח"א קנ ע"ב.
37. עי' מנחות פה ע"ב, ובזוהר ח"ג לד ע"א.
38. ונקרא "יש מאין" - כי הוא יוצא מה'כתר' הנקרא אין.
39. רש"י בראשית כח, כא.

התגלגל בבלעם[40] שהיה שייך לאותה טומאה. ובמצב כזה אין שום סיכוי לתקן. ואין מה לקוות שאם הקב"ה יתגלה אליו הוא יחזור למוטב - שהרי זה כבר אירע, כמו בלעם, שהיה נביא והשיג הכל, ובכל זאת לא הושפע. וזה המצב הגרוע ביותר, שאין לו סיכוי לתיקון.

טומאה זו נקראת 'טומאת שער החמישים' ואכמ"ל.

נמצא שלחיות אצל לבן, פירושו לחיות בפסגת הטומאה האפשרית. ואיך באמת הצליח יעקב לחזור משם ולהישאר צדיק?!

מבאר הרמ"ד וואלי: על ידי חיבור לאור גבוה יותר מן המציאות - הארת אבא.

> לפי שידע יעקב אבינו שעכשיו נטרד מן הימין דאיהו סטרא דאבא... וכל מגמתו ודאי לחזור אל הימין שהוא מקום השלוה והמנוחה. ולכן **אמר "ושבתי בשלום אֶל בֵּית אָבִי", שגם ראשי תיבות 'אבא', לרמוז אל סיטרא דאבא ממש.**

יעקב דקדק ואמר "אֶל בֵּית אָבִי" ולא "אל ביתי" - לרמוז שיזכה להתחבר אל בחינת 'אבא' שכידוע היא הבחינה של ה'חכמה', הנקודה השורשית של החיבור להקב"ה - בה טמונה ההבנה שגם בתוך ההסתרה הקב"ה נמצא.

הוא מבקש שגם כשיחזור משם יהיה עדיין מחובר אל 'בית אבי', אל הנקודה הפנימית העליונה שמלמדת שגם בזמן של הסתר הפנים הנורא ביותר, גם בשיא הטומאה, הכל רצונו יתברך והכל מאתו. וזה מה שנותן ליעקב את הכח להיות בבית לבן ולא להיות מושפע ממנו לרעה.

וזה כמו שראינו בברכת 'ולמלשינים'. שגם בזמן שהמינים והמלשינים טוענים שיש הסתר פנים, שהקב"ה בגד בנו ואינו מעוניין בנו, גם אז אנו מתחברים אל הכתר - רצונו יתברך, ובזה מתרוממים מכל הטענות הללו, ומכירים בכך שיש רצון אלוקי מאחורי הכל שמכוון לטובתנו ולהארת פנים.

> משל לבן שאביו, המנתח, מכניס אותו לחדר הניתוח וחותך בבשרו בסכינים. הבן אינו חושב שאביו מסתיר ממנו פנים, אלא ברור לו שאביו עושה הכל לטובתו, אף שכרגע הדבר נראה ככאב וכחתכים.

כך באמצעות ההתחברות ל'הארת אבא' אנו מתמודדים עם כל ההסתרות ומבינים שהכל נעשה על ידי אבינו מלכנו, שאוהב אותנו ומכוון לטובתנו.

"וְהָיָה הוי"ה לִי לֵאלֹהִים" – מכאן ואילך

ומעתה מובן גם המשך הנדר, "וְהָיָה הוי"ה לִי לֵאלֹהִים" -

מבאר הרמ"ד וואלי: עד עתה, כשבירך יצחק את יעקב, אמר לו "וְיִתֶּן לְךָ **הָאֱלֹהִים**", ובפעם השניה "**וְאֵל שַׁדַּי** יְבָרֵךְ אֹתְךָ", ולא הזכיר שם הוי"ה כלל. ולכן היתה כוונתו של יעקב לעבוד ולהתפלל אל הגילוי של השמות האלו.

> "אבל עכשיו כשראה שנגלה לו בחלומו שם הוי"ה ברוך הוא ודיבר עמו והבטיחו כל אותן ההבטחות, **מיד חשב בלבו שהיה מן הראוי שכל מגמת עבודתו ותפלתו תהיה מכוונת אל השם הקדוש הזה,** ושיקבלנו עליו לאלוקו המיוחד...
>
> וזהו שאמר "והיה הוי"ה לי לאלקים", כלומר **שמכאן ואילך שם הוי"ה ברוך הוא יהיה האלוק שלו".**

נמצא שאין כאן תנאי באמונה חלילה. יעקב אינו אומר 'אם לא תעשה לי - לא תהיה לי לאלקים', אלא הוא מקבל על עצמו שמעתה כל עבודתו תהיה אל שם הוי"ה, שנתגלה לו עכשיו לראשונה.

הענין הפנימי של נתינת המעשר

ואז אומר יעקב: "וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים". כלומר, אם אזכה לחיות ולראות באופן מוחשי שה' אחד, ואהיה מחובר אל הארת אבא, 'בית אבי' - אז האבן הזו תהיה מצבה של חיבור כל השנים עשר לאחד.

ומעתה מובן גם מה שיעקב ממשיך ואומר "עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ", ותמוה מה עניינו של המעשר לכאן.

אלא שהרעיון העומד מאחורי מצוות 'נתינת מעשר' הוא, לגלות שבכל עשרה יש נקודה פנימית אחת שמחיה את הכל - והיא המעשר. זו בחינת הכתר ו'עצם הלוז' שבכל מוצר ומוצר, החלק של הקב"ה שאין לחומריות עסק עמו.

ולכן אמר יעקב: אם אהיה מחובר אל 'בית אבי', בחינת חכמה, אראה בכל דבר את הנקודה השורשית שמקיימת את הכל - נקודת הרצון של הקב"ה המחיה את הכל לפי רצונו יתברך, אזי אתן מעשר מן הכל, להורות שזה החלק הוא קודש קדשים השייך לחלקו של הבורא, ולכן הוא ינתן ללווים.

בפרקי דרבי אליעזר[41] מסופר, שכאשר רצה יעקב לעבור את מעבר יבוק, טען כנגדו המלאך שלא קיים את נדרו במלואו:

> יעקב, לא נתת מעשר מכל, והלא יש לך בנים ולא עשרת אותם לי... **ועלה לוי מעשר קדש לה'.**

זה בדיוק הסוגיא של שבט לוי. הוא כולו לקב"ה, ואין לו חלק ונחלה בארץ. הוא פרק מעליו את "החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם", כלשון הרמב"ם[42].

שבט לוי הוא 'עצם הלוז' של כלל ישראל - ולכן לו מגיע חלק ה'מעשר', הנקודה הפנימית שמעניקה חיות לכל העם.

*

סיכום

מהדברים האמורים אנו לומדים, שיעקב אבינו עובר בפרשה זו שני שלבים.

השלב הראשון - ההיכרות עם "אֲנִי הוי"ה" שהקב"ה מגלה לו בתחילת החלום. אם עד אז היה לו חיבור עם 'אלקים' ועם 'אל שדי', הרי שעכשיו לראשונה הוא מכיר את שם הוי"ה.

והשלב המשמעותי יותר הוא השלב הבא, שהתגלה בהתאחדות האבנים, ובראיית שער השמים, שבו התגלתה הבחינה של 'בית אל' ו'לוז' - שגם שם הוי"ה איננו הסוף, אלא **סוד היחוד הוא תכלית הגילוי.**

סוד היחוד בא לידי ביטוי באחדות השבטים, שמבינים שהם שנים עשר צדדים שונים של אותו שם הוי"ה, ויש לכולם תכלית אחת. וכמו שאמרו הבנים ליעקב: "כשם שאין בלבך אלא אחד, כך אין בלבנו אלא אחד".

והגילוי הזה של ה'אחד' הוא הבסיס לכך שגם בעת החשכה הגדולה יש אור גדול. מי שמכיר רק את המערכת הגלויה, את המשפט ואת השכר והעונש, עלול לחשוב בשעת הסתר הפנים שהקשר נותק.

אבל מי שזוכה להתחבר אל 'בית אבי', אל הנקודה שבה הכל מאוחד תחת רצונו יתברך, יודע שגם החושך הוא חלק מן התוכנית הטובה. הוא יכול לשהות עשרים שנה בבית לבן ולחזור "בְּשָׁלוֹם" - שלם מן החטא, עם שנים עשר שבטים מאוחדים, עד שיתקיים "וְהָיוּ אֶחָד בְּיָדִי", במהרה בימינו אמן.

---

40. תרגום יונתן במדבר לא, ח.

41. פרקי דרבי אליעזר פרק לז.

42. רמב"ם הל' שמיטה ויובל פי"ג הי"ג.